

הרב יצחק בן פזי

סוד המשנה בעריכתה

עיון בפרק שישי במסכת שבת

"אבל אין... כמתק לשון המשנה ולא כסדר ענינה וקיצור לשונה, ולפיכך נעשית היא העיקר, כלומר המשנה, וכל אותם החיבורים טפלים לה..."

(הקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה)

משנה מסכת שבת פרק ו

(א) במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה

לא תצא אשה

לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות, שבראשה. ולא תטבול בהן עד שתרפם. ולא בטוטפת ולא בסרביטין בזמן שאינן תפורין. ולא בכבול לרשות הרבים. ולא בעיר של זהב, ולא בקטלא, ולא בנוזמים, ולא בטבעת שאין עליה חותם, ולא במחט שאינה נקובה.

ואם יצאת, אינה חייבת חטאת.

(ג) לא תצא אשה

במחט הנקובה ולא בטבעת שיש עליה חותם, ולא בכליאר, ולא בכובלת, ולא בצלוחית של פליטון.

ואם יצתה חייבת חטאת, דברי רבי מאיר.

(ב) לא יצא האיש

בסנדל המסומר, ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה, ולא בתפילין, ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה, ולא בשריון, ולא בקסדא, ולא במגפים.

ואם יצא, אינו חייב חטאת.

(ד) לא יצא האיש

לא בסיף, ולא בקשת, ולא בתריס, ולא באלה, ולא ברמת.

ואם יצא, חייב חטאת.

רבי אליעזר אומר, תכשיטין הן לו.
 וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי, שנאמר
 (ישעיה ב): וכתתו חרבותם לאתים
 וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי
 חרב ולא ילמדו עוד מלחמה.

וחכמים פוטרין בכובלת
 ובצלוחית של פליטון.

בירית, טהורה, ויוצאין בה
 בשבת.

כבלים, טמאין, ואין יוצאין
 בהן בשבת.

(ח) הקטע יוצא

בקב שלו, דברי רבי מאיר. ורבי יוסי אוסר.
 ואם יש לו בית קבול כתותין, טמא. סמוכות
 שלו, טמאין מדרס, ויוצאין בהן בשבת,
 ונכנסין בהן בעזרה. וכסא וסמוכות שלו,
 טמאין מדרס, ואין יוצאין בהן בשבת, ואין
 נכנסין בהן בעזרה.

אנקטמין טהורין, ואין יוצאין בהן.

(ה) יוצאה אשה

בחוטי שער, בין משלה בין משל
 חברתה בין משל בהמה,
 ובטוטפת ובסרביטין בזמן שהן
 תפורים. בכבול ובפאה נכרית
 לחצר. במוך שבאזנה ובמוך
 שבסנדלה ובמוך שהתקינה
 לנדתה. בפלפל ובגרגיר מלח
 ובכל דבר שתתן לתוך פיה,
 ובלבד שלא תתן לכתחילה
 בשבת. ואם נפל, לא תחזיר. שן
 תותבת ושן של זהב, רבי מתיר,
 וחכמים אוסרים.

(ו) יוצאה בסלע שעל הצינית.

הבנות (קטנות) יוצאות בחוטין
 ואפילו בקסמין שבאזניהן.
 ערביות יוצאות רעולות,
 ומדיות פרופות.

וכל אדם, אלא שדברו חכמים
 בהווה.

(ט) הבנים יוצאין בקשרים, ובני מלכים
 בזוגין.

וכל אדם, אלא שדברו חכמים בהווה.

(י) יוצאין בביצת החרגול, ובשן של שועל,
 ובמסמר מן הצלוב, משום רפואה, דברי רבי
 מאיר. וחכמים אומרים, אף בחול אסור,
 משום דרכי האמורי.

(ז) פורפת על האבן ועל האגוז
 ועל המטבע, ובלבד שלא תפרוף
 לכתחילה בשבת.

רבות נתעסקו בדורות הראשונים בדבר הדיוק בלשון המשנה, אך פחות נכתב בדבר הדיוק שבעריכתה. ומתוך שלמדתי בספרו של משה קליין "המשנה כדרכה", המביא את המהר"ל בפירושו לפרק ראשון במסכת אבות ומרחיב את השיטה גם לשאר פרקי המשנה, נתעוררתי לעיין במסר הטמון לעניות דעתי בדרך עריכת הפרקים שבמשנה.

יש עקביות בכל כתבי היד וגרסאות המשניות במבנה הפרקים שבמשנה. פרט למספר קטן מאוד של פרקים בכל הש"ס, בכל המקורות חלוקת המשניות קבועה ומוסכמת, למעט חריגים בודדים. במאמר זה אשתדל להדגים מתוך עיון בפרק שישי במסכת שבת, כיצד מלבד המשמעות שבעצם תוכן דברי המשנה, טמונה גם משמעות רבה במבנה הפרק. ולואי ויהא בזה עידוד ללומד לבדוק האם פרק זה הוא בבחינת פרט המלמד על הכלל כולו.

המעין בפרק כפי שהוא מודפס בראש מאמר זה, יוכל להבחין מיד במבנהו הספרותי של הפרק – 3x2. שני טורים העוסקים האחד באשה והשני באיש, ושלוש שורות העוסקות בהגדרת סוגי החפצים.

השורה הראשונה בנויה משני בתים המאופיינים בביטוי:

"לא תצא אשה" (משנה א'),

ובמקביל: "לא יצא האיש" (משנה ב'),

ולשניהם הסיום המשותף:

"ואם יצאת אינה חייבת חטאת" (א'),

"ואם יצא אינו חייב חטאת" (ב').

בשורה השנייה יכולים אנו להבחין בפתיחה המשותפת:

"לא תצא אשה" (ג'),

ו"לא יצא האיש" (ד'),

והדין המשותף:

"ואם יצתה חייבת חטאת" (ג'),

"ואם יצא חייב חטאת" (ד').

בשתי המשניות חכמים חולקים:

"וחכמים פוטרין" (ג'),

"וחכמים אומרים גנאי הוא לוי" (ד').

ואולי יהא בכך כדי להסביר במה נחלקו ת"ק, חכמים ורבי אליעזר במשנה ד'.

בשורה השלישית ניתן לראות כי הפתיחה המשותפת התהפכה לחיוב:

והשורה פותחת: "יוצאה אשה" (משנה ה'),

"הקטע יוצא" (משנה ח'),

ומביאה לקראת סיום את הביטוי:

"הבנות יוצאות" (ו'), "הבנים יוצאין" (ט'),

אשר יש בו בבחינת "חתימה מעין פתיחה", מאפיין המופיע רבות בפרקי המשנה (עיין מאמרו של א. וולפיש / נטועים א', אשר הרחיב בעניין זה בדוגמאות רבות מכל הש"ס).

אחר כך מופיע הביטוי המשותף: "וכל אדם, אלא שדברו חכמים בהווה" (ו', ט').

מעיון בכלל הפרק נמצאנו למדים, כי הפרק העוסק בדיני הוצאה, בנוי משלושה חלקים:

החלק המרכזי – דברים האסורים בהוצאה מן התורה והמוציאם בשוגג חייב חטאת. וכדרכם של מאמרים ואגרות אז ועתה, העניין העיקרי והמרכזי מופיע במרכז.

ומן המרכז לצדדין:

החלק הראשון (משניות א', ב') – דברים המותרים בהוצאה מן התורה לנשים כי הם תכשיטים, ולגברים כי הם דרך מלבוש; אלו גם אלו אסורים מדברי סופרים, שמא תסירם להראות לחברותיה, ושמא יסירם פן ילעגו לו חבריו, והמוציאם אינו חייב חטאת.

החלק השלישי (משניות ה'-ו') – דברים המותרים בהוצאה אף מדברי סופרים. למרות שאין בדברים אלו איסור משום הוצאה, עדיין יש להזהר – שמא יש בהם איסור דאורייתא מצד אחד (דרכי אמורי, משי י'), ושמא יש בהם איסור דרבנן (איסור מוקצה, משי ז').

ככלל, ניכרת בפרק ההקבלה שבין האיש והאשה, כאשר העימוד של הפרק (כפי שהוצג בראש המאמר) מדגיש את העניין. כל אחד מן החלקים – חייב, פטור אבל אסור, מותר – מודגם בפרק שלפנינו גם בדוגמאות מכלי הגברים וגם בדוגמאות מכלי הנשים, בהתאמה. מעניין, שרוב הדוגמאות בשני החלקים הראשונים הם תכשיטים לאשה וכלי זיין לאיש, ואולי זוהי הסוגיה המרכזית הסמויה בפרקנו, כניסוחו של רבי אליעזר: "כלי זיין תכשיטין הן לו", או כתשובת חכמים לר"א: "אינן אלא לגנאי". רוצה לומר: האם ייתכנו תכשיטים לאיש שהם חלק ממלבושו? או בניסוח מודרני – האם יתכנו כלי זיין לאישה

שהם חלק מלבושה? וכמו שמופיעים הדברים בסוגיית הגמרא (סג, א): "אמרו לו חכמים לרבי אליעזר: וכי מאחר ותכשיטין הן לו, מפני מה בטלין לעתיד לבוא?" ותשובת ר"א מופיעה בשני איכא דאמרי. בראשון – "מפני שאינם צריכים". ואיכא דאמרי "אף לימות המשיח אינן בטלין".

רצוני לומר: בעצם עריכת הפרק טמונה השאלה, האם הגדרות אלו הן נצחיות, או אולי אלו רק דוגמאות המאפיינות עקרונות? על כך, לעניות דעתי, ניתנת תשובת המשנה בסיום הפרק, בביטוי המקביל המופיע בשני הטורים: "וכל אדם, אלא שדברו חכמים בהוה".

אולם, האם "דברו חכמים בהוה" לעניין סוגי התכשיטין וסוגי הנשק, או אף עצם שייכות הנשק לאיש והתכשיט לאשה, דבר התלוי בדור הוא?

שאלה זו יכולה להישאל בהלכות הוצאה בשבת, אולם היא נשאלת היום במדעי ההתנהגות בהקשר הרחב יותר: האם איש ואשה שווים הם "אלא שהעניות מנוולתן", רוצה לומר: התנאים הסביבתיים והחינוך על פי המוסכמות התרבותיות הוא היוצר את ההבדלים ביניהם, או שמא ההבדל הגופני רמז הוא להבדל מהותי המצוי בנפשם של האיש והאשה.

יתכן שנוכל ללמוד מפרקנו, כי ההעמדה של התכשיט לעומת הנשק, הוא בעצם מאפיין חיצוני להבדל פנימי.